

0970CH01

ਪਿੰਡ ਪਾਲਮਪੁਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ

ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਸੀਂ ਪਾਲਮਪੁਰ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।*

ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੁੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਈ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਛੋਟੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ, ਡੇਅਰੀ, ਆਵਾਜਾਈ, ਆਦਿ ਸੀਮਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ, ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਵਸਤੂਆਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਯਤਨ, ਪੈਸਾ, ਆਦਿ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਾਲਮਪੁਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਾਂਗੇ ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤ ਕਿਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਤਸਵੀਰ 1.1 ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼

ਬਿਜਲੀ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ। ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿਹਤ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਬਿਮਾਰਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਵਰਣਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਸੜਕਾਂ, ਆਵਾਜਾਈ, ਬਿਜਲੀ, ਸਿੰਚਾਈ, ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਕਸਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ।

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਪਾਲਮਪੁਰ ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਾਏਗੰਜ, ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਪਿੰਡ, ਪਾਲਮਪੁਰ ਤੋਂ 3 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਇੱਕ ਹਰ ਮੌਸਮ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਰਾਏਗੰਜ ਨਾਲ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਛੋਟੇ ਕਸਬੇ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੜਕ 'ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜਾਈ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਲ ਗੱਡੀਆਂ, ਟਾਂਕੇ, ਬੋਰੀਆਂ (ਮੱਝਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀ ਲੱਕੜ ਦੀ ਗੱਡੀ) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਗੁੜ (ਗੁੜ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਲੱਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਮੋਟਰਸਾਈਕਲਾਂ, ਜੀਪਾਂ, ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਅਤੇ ਟਰੱਕਾਂ ਵਰਗੇ ਮੋਟਰ ਵਾਹਨਾਂ ਤੱਕ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਆਪਣੇ ਨੇੜਲੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਾਲ ਕਰੋ।

ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲਗਭਗ 450 ਪਰਿਵਾਰ ਹਨ। 80 ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਕੋਲ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਹਨ, ਸੀਮੰਟ ਪਲੱਸਤਰ ਨਾਲ ਦਿੱਟੇ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ (ਦਲਿਤ) ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਇੱਕ ਤਿਹਾਈ ਹਿੱਸਾ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇੱਕ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਤੂੜੀ ਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ

ਪਾਲਮਪੁਰ, ਇੱਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਪਿੰਡ, ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੇਗੀ। ਭਾਰਤ ਭਰ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੁੱਖ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਨਿਰਮਾਣ, ਆਵਾਜਾਈ, ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਤਪਾਦਨ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਆਮ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਾਂਗੇ।

* ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਰਾਜ ਦੇ ਬੁਲੰਦਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਿਲਬਰਟ ਏਟੀਨ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਖੋਜ ਅਧਿਐਨ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ। ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼।

ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਸੰਗਠਨ

ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਚਾਰ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਹਨ।

ਪਹਿਲੀ ਲੋੜ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਾਣੀ, ਜੰਗਲ, ਖਣਿਜ ਹਨ।

ਦੂਜੀ ਲੋੜ ਕਿਰਤ ਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ। ਕੁਝ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਹੱਥੀ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਕਾਮਾ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਿਰਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤੀਜੀ ਲੋੜ ਭੌਤਿਕ ਪੂੰਜੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਤਪਾਦਨ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਇਨਪੁਟਸ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ। ਭੌਤਿਕ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ? (੧) ਔਜ਼ਾਰ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਇਮਾਰਤਾਂ: ਔਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਧਾਰਨ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਹਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਨਰੇਟਰ, ਟਰਬਾਈਨ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਔਜ਼ਾਰ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਇਮਾਰਤਾਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਪੂੰਜੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਅ) ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਅਤੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ: ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੁਲਾਹੇ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ

ਵਾਲਾ ਧਾਗਾ ਅਤੇ ਘੁਮਿਆਰ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਮਿੱਟੀ। ਨਾਲ ਹੀ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੌਰਾਨ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਅਤੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਪੂੰਜੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਔਜ਼ਾਰਾਂ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਚੌਥੀ ਲੋੜ ਵੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ, ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਪੂੰਜੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਜਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਵੇਚਣ ਲਈ ਇੱਕ ਉਤਪਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਉਦਮ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸਨੂੰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਪੂੰਜੀ। ਅਸੀਂ ਅਗਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਪੂੰਜੀ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂਗੇ। ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚ, ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ, ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ।

ਤਸਵੀਰ 1.2 ਇੱਕ ਫੈਕਟਰੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਨ।
ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ

ਹਰੇਕ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ, ਕਿਰਤ, ਭੌਤਿਕ ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਪੂੰਜੀ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕਾਰਕਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਾਲਮਪੁਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂਗੇ। ਸਹੂਲਤ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਪੂੰਜੀ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਵਾਂਗੇ।

ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ

1. ਜ਼ਮੀਨ ਪੱਕੀ ਹੈ।

ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੁੱਖ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ। 75 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਜਾਂ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾਲ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ।

ਕਾਸ਼ਤ ਅਧੀਨ ਜ਼ਮੀਨੀ ਰਕਬਾ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ 1960 ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਾਸ਼ਤ ਅਧੀਨ ਜ਼ਮੀਨੀ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਉਦੋਂ ਤੱਕ, ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਿਯੋਗ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਵੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਕਾਸ਼ਤ ਹੇਠ ਲਿਆ ਕੇ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ। ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਟਿਊਬਵੈਲ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਲਦੀ ਹੀ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਨਿੱਜੀ ਟਿਊਬਵੈਲ ਲਗਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ 200 ਹੈਕਟੇਅਰ (ਹੈਕਟੇਅਰ) ਦੇ ਪੂਰੇ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸਿੰਜਿਆ ਜਾ ਸਕਿਆ।

ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦੀ ਮਿਆਰੀ ਇਕਾਈ ਹੈਕਟੇਅਰ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਇਕਾਈਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੀਘਾ, ਗੁਇੱਟਾ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੈਕਟੇਅਰ ਇੱਕ ਵਰਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਇੱਕ ਪਾਸਾ 100 ਮੀਟਰ ਮਾਪਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ 1 ਹੈਕਟੇਅਰ ਖੇਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ?

2. ਕੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਹੋਰ ਉਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ?

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸਰੂਪਤਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਪਾਲਮਪੁਰ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਰਗਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਹਲੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ ਜਾਂਦੀ। ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ (ਸਾਉਣੀ) ਦੌਰਾਨ ਕਿਸਾਨ ਜਵਾਰ ਅਤੇ ਬਾਜਰਾ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਕਤੂਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਲੂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਮੌਸਮ (ਹਾੜੀ) ਵਿੱਚ, ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਣਕ ਵਿੱਚੋਂ, ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਖਪਤ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਕਣਕ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਕਣਕ ਰਾਏਗੰਜ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਗੰਨੇ ਲਈ ਵੀ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਹਰ ਸਾਲ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਟਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੰਨਾ, ਇਸਦੇ ਕੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਜਾਂ ਗੁੜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

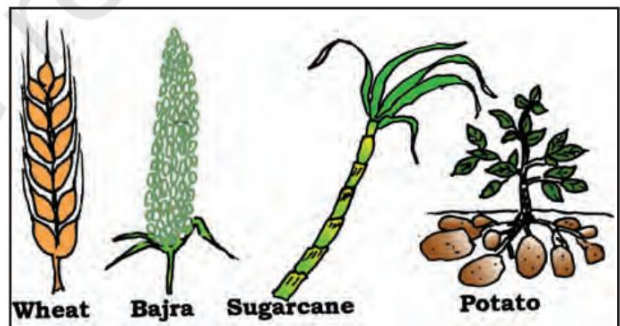
ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸਿੰਚਾਈ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਜਲਦੀ ਆ ਗਈ। ਇਸਦਾ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੂਹਾਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਫਾਰਸੀ ਪਹੀਏ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਟਿਊਬਵੈਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਿੰਚਾਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਦਾ ਇੰਨਾ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦਰਿਆਈ ਮੈਦਾਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਤੱਟਵਰਤੀ ਖੇਤਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੰਚਾਈ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਦੱਖਣ ਪਠਾਰ ਵਰਗੇ ਪਠਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਦਾ ਪੱਧਰ ਘੱਟ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁੱਲ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਜ ਵੀ 40 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਘੱਟ ਸਿੰਚਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਖੇਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬਾਰਿਸ਼ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਇੱਕ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਉਣ ਨੂੰ ਬਹੁ-ਫਸਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਆਮ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤੀਜੀ ਫਸਲ ਵਜੋਂ ਆਲੂ ਉਗਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਤਸਵੀਰ 1.3 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਣੀ 1.1 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਅਧੀਨ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਮਿਲੀਅਨ ਹੈਕਟੇਅਰ ਯੂਨਿਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਗ੍ਰਾਫ 'ਤੇ ਉਜਾਗਰ ਕਰੋ। ਗ੍ਰਾਫ ਕੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ?

ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਪਿੰਡ ਪਾਲਮਪੁਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ

ਸਾਰਣੀ 1.1: ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਖੇਤਰ

ਸਾਲ	ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਖੇਤਰ (ਮਿਲੀਅਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ)
1950-51	132
1990-91	186
2000-01	186
2010-11 (ਪੀ)	198
2011-12 (ਪੀ)	196
2012-13 (ਪੀ)	194
2013-14 (ਪੀ)	201
2014-15 (ਪੀ)	198
2015-16 (ਪੀ)	197
2016-17 (ਪੀ)	200

(ਪੀ) - ਆਰਜ਼ੀ ਡੇਟਾ

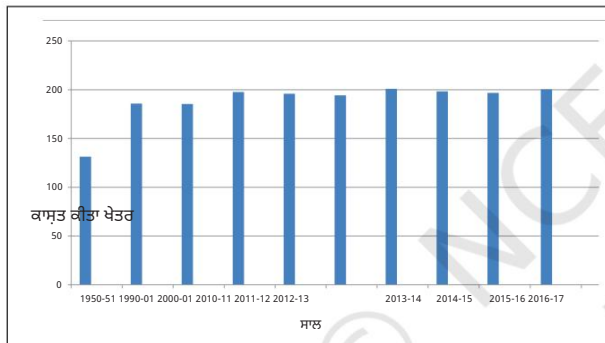
ਸਰੋਤ: ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅੰਕੜੇ ਦੀ ਪਾਕੇਟ ਬੁੱਕ

2020, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਡਾਇਰੈਕਟੋਰੇਟ,

ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਸਹਿਕਾਰਤਾ ਅਤੇ

ਕਿਸਾਨ ਭਲਾਈ।

ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਖੇਤਰ (ਮਿਲੀਅਨ ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿੱਚ)

ਕੀ ਖੇਤਰਫਲ ਵਧਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ?

ਸਿੱਚਾਈ ਅਧੀਨ? ਕਿਉਂ?

ਤੁਸੀਂ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ। ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਣੀ ਭਰੋ

ਫਸਲਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ

ਤੁਹਾਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਦੇਖਿਆ ਹੈ

ਉਸੇ ਤੋਂ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣਾ

ਜ਼ਮੀਨ ਬਹੁ-ਫਸਲੀ ਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ

ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ

ਵੱਧ ਉਪਜ ਲਈ। ਉਪਜ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਫਸਲ

ਇੱਕ ਹੀ ਸੀਜ਼ਨ ਦੌਰਾਨ। 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ, ਕਾਸ਼ਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ

ਬੀਜ

ਰਵਾਇਤੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਘੱਟ ਸੀ

ਉਪਜ। ਰਵਾਇਤੀ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਸਿੱਚਾਈ। ਕਿਸਾਨ ਗੋਬਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ

ਖਾਦਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਦ। ਸਾਰੇ

ਇਹ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਸਨ

ਕਿਸਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ।

1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ

ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ

ਉੱਚ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ

ਬੀਜਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ (HYVs)।

ਰਵਾਇਤੀ ਬੀਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ,

HYV ਬੀਜਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ

ਇੱਕ ਪੌਦੇ 'ਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਵੱਧ ਮਾਤਰਾ।

ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਉਹੀ ਟੁਕੜਾ

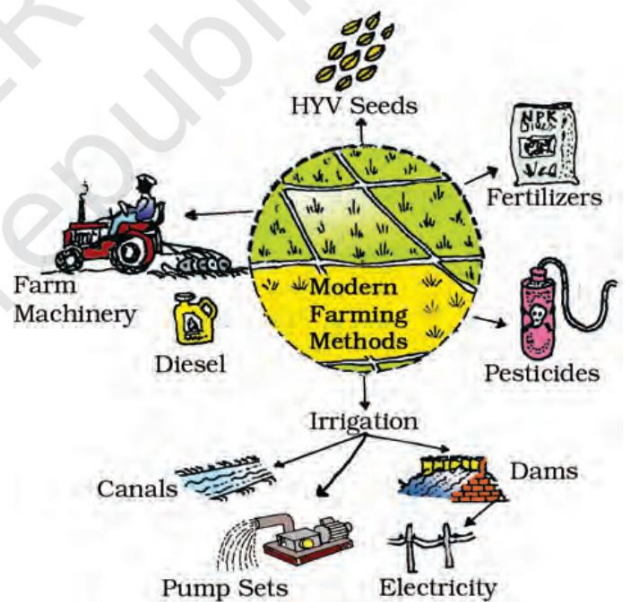
ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਨਾਜ। HYV

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ

ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ

ਵਧੀਆ ਨਤੀਜੇ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ।

ਤਸਵੀਰ 1.4 ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਦੇ ਤਰੀਕੇ: HYV

ਬੀਜ, ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਆਦਿ।

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਮ ਬੀਜਿਆ ਮਹੀਨਾ	ਕਟਾਈ ਦਾ ਮਹੀਨਾ	ਸਿੱਚਾਈ ਦਾ ਸਰੋਤ (ਮੀਰ, ਟੈਂਕ, ਟਿਊਬਵੈੱਲ, ਨਹਿਰਾਂ, ਆਦਿ)

ਵੱਧ ਉਪਜ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ

ਮਿੱਥੀ ਬੀਜਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ, ਸਿੰਚਾਈ,

ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ, ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ, ਆਦਿ।

ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ
ਪੱਛਮੀ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਨ

ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ
ਭਾਰਤ। ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਸੈਂਟ ਕਰਦੇ ਹਨ
ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਲਗਾਏ, ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਏ

ਮਿੱਥੀ ਬੀਜ, ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ

ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ

ਖੇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਖਰੀਦੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਟਰੈਕਟਰ ਅਤੇ

ਥਰੈਸ਼ਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਅਤੇ

ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਾਢੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਕਣਕ ਦੀ ਉੱਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਨਾਲ।

ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ, ਕਣਕ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀ।

ਰਵਾਇਤੀ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 1300 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਸੀ

ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ। ਹਾਈ ਵਾਈ ਬੀਜਾਂ ਨਾਲ, ਉਪਜ

ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ 3200 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਤੱਕ ਵਧ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ

ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਸੀ

ਕਣਕ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ ਹੁਣ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਤਰਾ ਸੀ

ਮੰਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੇਚਣ ਲਈ ਵਾਧੂ ਕਣਕ।

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

ਮਲਟੀਪਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ?

ਫ਼ਸਲੀ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਧੀ?

ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਣੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ
ਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਹਰੀ ਕੁਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ। ਇਸਨੂੰ ਗੁਰਾਫ਼ 'ਤੇ ਪਲਾਟ ਕਰੋ।

ਕੀ ਹਰੀ ਕੁਰਾਂਤੀ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ?

ਦੋਵਾਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਈ ਸਫਲ? ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਕਿੰਨੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ?

ਕਿਸਾਨ ਦੁਆਰਾ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ
ਤਰੀਕੇ?

ਸਾਰਣੀ 1.2: ਦਾਲਾਂ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ
(ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਵਿੱਚ)

	ਉਤਪਾਦਨ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾਲਾਂ ਦੀ	ਕਣਕ ਦਾ
1965 - 66	10	10
1970 - 71	12	24
1980 - 81	11	36
1990 - 91	14	55
2000 - 01	11	70
2010 - 11	18	87
2012 - 13	18	94
2013 - 14	19	96
2014 - 15	17	87
2015 - 16	17	94
2016 - 17	23	99
2017 - 18	25	100
2018 - 19	23	104
2019 - 20	23	108
2020 - 21	26	110
2021 - 22	27	107
2022 - 23	26	111
2023 - 24	24.5	113

ਸਰੋਤ: ਐਸਐਸ ਐਂਡ ਈ ਡਿਵੀਜ਼ਨ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਵਿਭਾਗ
ਆਰਥਿਕ ਸਰਵੇਖਣ 2023-24 ਵਿੱਚ ਭਲਾਈ, ਅੰਕੜਾ ਅੰਤਿਕਾਰ।

ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਵੱਧ ਨਕਦੀ ਨਾਲ ਸੁਰੂਆਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ

ਪਹਿਲਾਂ। ਕਿਉਂ?

ਸੁਝਾਈ ਗਈ ਗਤੀਵਿਧੀ

ਆਪਣੀ ਫੀਲਡ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੋ

ਤੁਹਾਡੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਿਸਾਨ। ਪਤਾ ਲਗਾਓ:

1. ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੇਤੀ ਤਰੀਕੇ -

ਆਧੁਨਿਕ ਜਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਰਤ - ਕਰੋ

ਕਿਸਾਨ ਕੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ? ਇੱਕ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।

2. ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਸਰੋਤ ਕੀ ਹਨ?

3. ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ?

ਸਿੰਚਾਈ ਕੀਤੀ? (ਬਹੁਤ ਘੱਟ/ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ/

ਬਹੁਤ/ਸਾਰਾ)

4. ਕਿਸਾਨ ਕਿੱਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਇਨਪੁਟਸ?

3. ਕੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗੀ?

ਜ਼ਮੀਨ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਹ

ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਵਿਗਿਆਨਕ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ

ਖੇਤੀ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ

ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਹਰੀ ਕੁਰਾਂਤੀ ਹੈ

ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ

ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ

ਖਾਦਾਂ। ਨਾਲ ਹੀ, ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਵਰਤੋਂ

ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ

ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ।

ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਸਰੋਤ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ

ਅਤੇ ਭੂਮੀਗਤ ਪਾਣੀ, ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਣ 'ਤੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰੋ। ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਣ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ।

ਸੁਝਾਈ ਗਈ ਗਤੀਵਿਧੀ

ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਅਖ਼ਬਾਰ/ਰਸਾਲੇ, ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖੋ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ

ਸ਼ਬਦ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤੋਂ

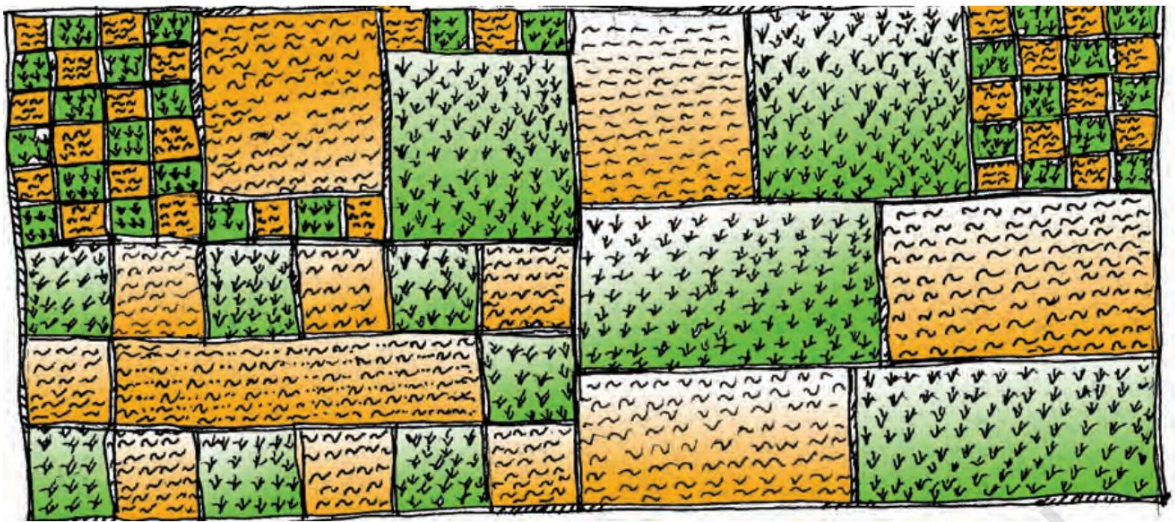
ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

...ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਖਣਿਜ ਜੋ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਘੁਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ

ਪੌਦਿਆਂ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ

ਤਸਵੀਰ 1.5 ਪਾਲਮਪੁਰ ਪਿੰਡ: ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵੰਡ

ਮਿੱਟੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ। ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭੂਮੀਗਤ ਪਾਣੀ, ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਝੀਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੂਖਮ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ, ਮਿੱਟੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਉਪਜਾਊ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ....(ਸਰੋਤ: ਡਾਊਨ ਟੂ ਅਰਥ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ)

.....ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਖਪਤ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਹੁਣ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਉਤਪਾਦਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਧ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਨਪੁਟਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ ਦੀ ਲਾਗਤ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ.....(ਸਰੋਤ: ਦਿ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ)

ਜ਼ਮੀਨ, 240 ਪਰਿਵਾਰ 2 ਹੈਕਟੇਅਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਆਕਾਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪਲਾਟਾਂ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਜਿਹੇ ਪਲਾਟਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਆਮਦਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।

1960 ਵਿੱਚ, ਗੋਬਿੰਦ ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਸੀ ਜਿਸ ਕੋਲ 2.25 ਹੈਕਟੇਅਰ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਿੰਜਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੋਬਿੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਮੱਝ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵਾਧੂ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ।

ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਉਸਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਹਰੇਕ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ 0.75 ਹੈਕਟੇਅਰ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਬਿਹਤਰ ਸਿੰਜਾਈ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਧੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਲ ਦੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਾਧੂ ਕੰਮ ਲੱਭਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

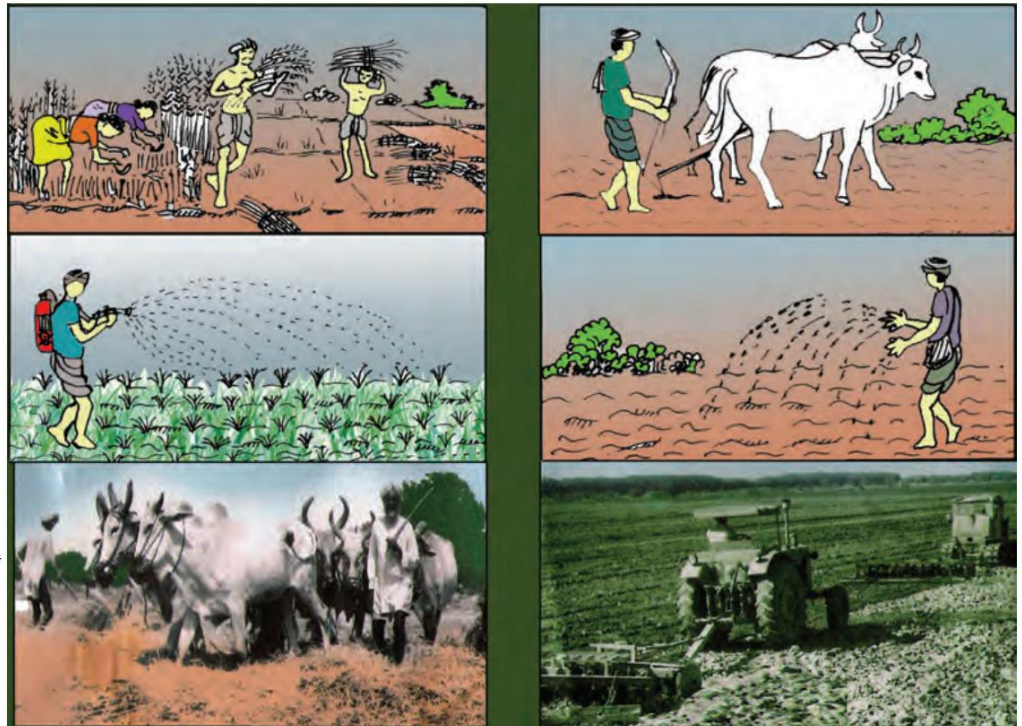
4. ਪਾਲਮਪੁਰ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?

ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਖੇਤੀ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿੰਨੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਖੇਤੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ, 450 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਤਿਹਾਈ ਭੂਮੀਹੀਣ ਹਨ, ਭਾਵ 150 ਪਰਿਵਾਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦਲਿਤ ਹਨ, ਕੋਲ ਖੇਤੀ ਲਈ ਕੋਈ ਜ਼ਮੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਾਕੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਮਾਲਕ ਹਨ

ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਖਿੰਡੇ ਹੋਏ ਛੋਟੇ ਪਲਾਟਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੇਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਲਾਟਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਹਨ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ, ਦਰਮਿਆਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ 60 ਪਰਿਵਾਰ ਹਨ ਜੋ 2 ਹੈਕਟੇਅਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ 10 ਹੈਕਟੇਅਰ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ।

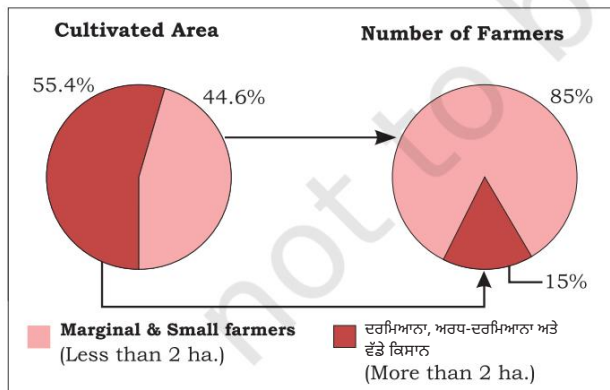

ਤਸਵੀਰ 1.6 ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ: ਕਣਕ ਦੀ ਫ਼ਸਲ—
ਬਲਦਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹੁਣਾ, ਬਿਜਾਈ ਕਰਨਾ, ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ
ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨਾ, ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀ
ਕਰਨਾ, ਆਧੁਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਫ਼ਸਲਾਂ
ਦੀ ਕਟਾਈ।

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

ਤਸਵੀਰ 1.5 ਵਿੱਚ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਛਾਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ
ਇੰਨੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਇੰਨੇ ਛੋਟੇ ਪਲਾਟਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨਾਂ
ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗ੍ਰਾਫ 1.1 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ
ਗਈ ਹੈ। ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਗ੍ਰਾਫ 1.1: ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਵੰਡ

ਸਰੋਤ: ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅੰਕੜੇ 2020 ਦੀ ਪਾਕੇਟ ਬੁੱਕ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ 2020, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਸਹਿਕਾਰਤਾ
ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਭਲਾਈ ਵਿਭਾਗ।

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵੰਡ ਅਸਮਾਨ ਹੈ? ਕੀ
ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਾਰਤ ਲਈ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸਥਿਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ? ਸਮਝਾਓ।

5. ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕੌਣ ਦੇਵੇਗਾ?

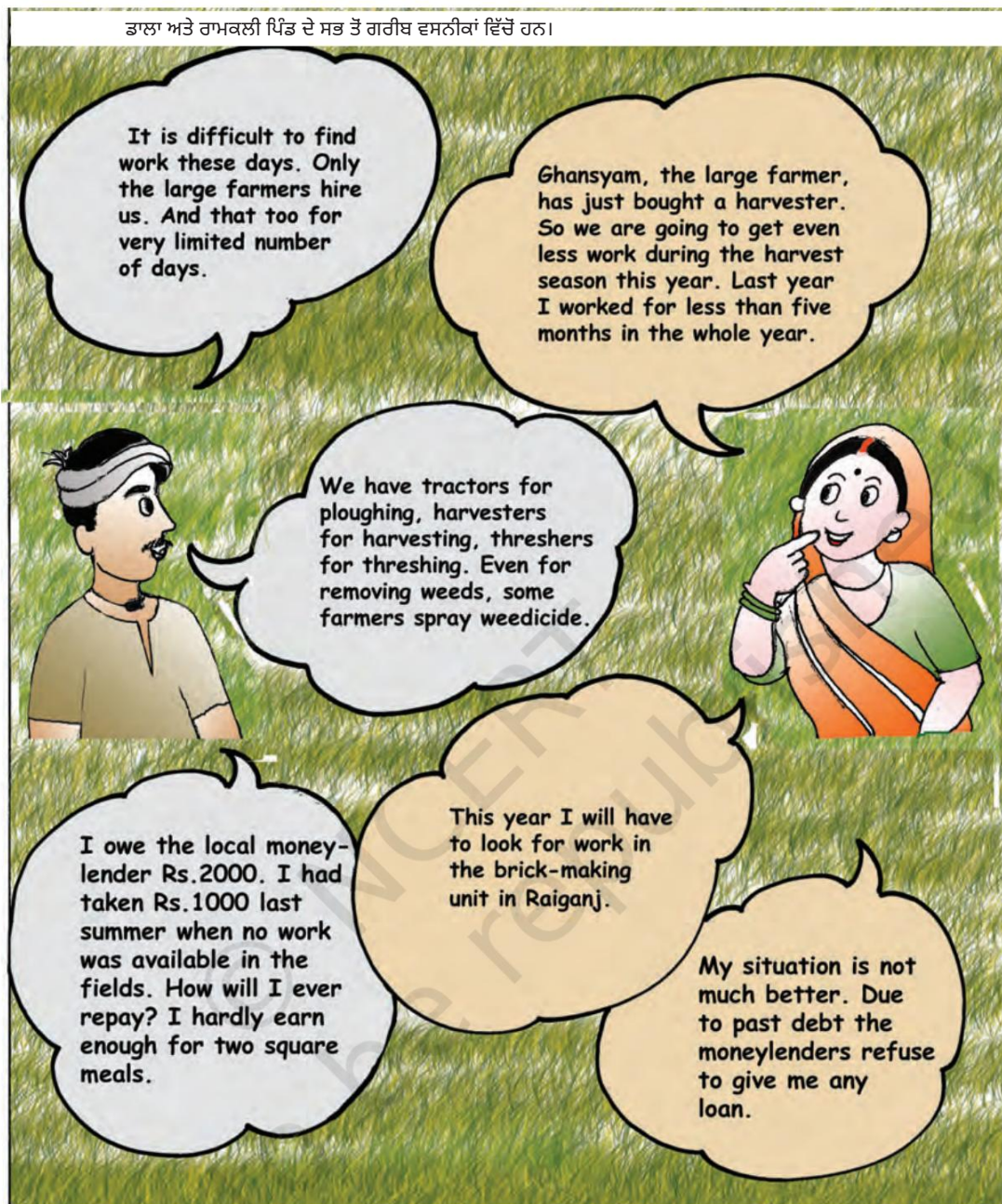
ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਅਗਲਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਾਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ
ਹੈ। ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਖੁਦ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਖੇਤੀ
ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਖੁਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦਰਮਿਆਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ
ਲਈ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

ਤਸਵੀਰਾਂ 1.6 ਵਿੱਚ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਹੀ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ
ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰੋ।

ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬੇਜ਼ਮੀਨ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਛੋਟੇ ਪਲਾਟਾਂ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ
ਤੋਂ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਤਸਵੀਰ 1.7 ਡਾਲਾ ਅਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚਕਾਰ ਗੱਲਬਾਤ

ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ। ਇਸਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਕਿਸਾਨ ਦੁਆਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਕਦੀ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫਸਲ। ਕਈ ਵਾਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਫਸਲ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਫਸਲ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਖੇਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਤੱਕ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਿਜਾਈ ਅਤੇ ਵਾਢੀ) ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭਿੰਨਤਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਖੇਤ

ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਜਾਂ ਵਾਢੀ ਵਰਗੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਖੇਤੀ ਕਾਰਜ ਲਈ, ਜਾਂ ਪੂਰੇ ਸਾਲ ਲਈ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਡਾਲਾ ਇੱਕ ਬੇਜ਼ਮੀਨ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੈ ਜੋ ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ 300 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ (ਮਾਰਚ 2019) ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਡਾਲਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ 160 ਰੁਪਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਲਈ ਭਾਰੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਲੋਕ ਘੱਟ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਡਾਲਾ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਰਾਮਕਲੀ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਹੋਰ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੈ।

ਡਾਲਾ ਅਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ।

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

ਡਾਲਾ ਅਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਵਰਗੇ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਗਰੀਬ ਕਿਉਂ ਹਨ? ਗੋਸਾਈਪੁਰ ਅਤੇ ਮਜ਼ੇਲੀ ਉੱਤਰੀ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਦੋ ਪਿੰਡ ਹਨ। ਦੋਵਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕੁੱਲ 850

ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, 250 ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਦਮੀ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਜਾਂ ਦਿੱਲੀ, ਮੁੰਬਈ, ਸੂਰਤ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਜਾਂ ਨਾਗਪੁਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਭਰ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਵਾਸ ਆਮ ਹੈ। ਲੋਕ ਪ੍ਰਵਾਸ

ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ (ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ) ਉਸ ਕੰਮ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਗੋਸਾਈਪੁਰ ਅਤੇ ਮਜ਼ੇਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ?

6. ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਪੂੰਜੀ

ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

- ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਪੈਸੇ ਉਧਾਰ ਲੈਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਧੂਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਵਪਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਖੇਤੀ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਨਪੁੱਟ ਸਪਲਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਕਰਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁਕਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸਵਿਤਾ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਕਿਸਾਨ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ 1 ਹੈਕਟੇਅਰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੀਜਾਂ, ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸਨੂੰ ਪਾਣੀ ਖਰੀਦਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤੀ ਸੌਂਦਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਲਈ ਨਕਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਪੂੰਜੀ 'ਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 3,000 ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਆਉਣਗੇ। ਉਸ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਿਸਾਨ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨ। ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਵਿਤਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ 24 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੀ ਵਿਆਜ ਦਰ 'ਤੇ ਕਰਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਆਜ ਦਰ ਹੈ। ਸਵਿਤਾ ਨੂੰ ਵਾਢੀ ਦੇ ਸੀਜ਼ਨ ਦੌਰਾਨ 100 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਸਵਿਤਾ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਵਾਢੀ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਲਈ ਇੱਕ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਵਾਢੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਹੁਤ ਵਿਅਸਤ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਰੇਲੂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਵਿਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਖੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਲਈ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।

- ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਦਰਮਿਆਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਲੋੜੀਂਦੀ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਗਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬ ਮਿਲੇਗਾ।

ਆਓ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ....

ਅਸੀਂ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕਾਰਕਾਂ - ਜ਼ਮੀਨ, ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ - ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਓ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਖਾਲੀ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰੀਏ।

ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਅਸੀਂ ਪਾਇਆ ਕਿ ਕਿਰਤ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਰਪੂਰ ਕਾਰਕ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੰਮ ਦੇ ਮੌਕੇ ਸੀਮਤ ਹਨ। ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਭੂਮੀਹੀਣ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,

ਅਤੇ ਇੱਕ ਮੁਸ਼ਕਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਓ।

ਕਿਰਤ ਦੇ ਉਲਟ,

ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਇੱਕ ਦੁਰਲੱਭ ਕਾਰਕ ਹੈ। ਕਾਸ਼ਤਯੋਗ ਜ਼ਮੀਨੀ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮੌਜੂਦਾ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ (ਬਰਾਬਰ/ਅਸਮਾਨ) ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਜੋ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪਲਾਟਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ

ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨਾਲੋਂ ਹਾਲਾਤ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ, ਕਿਸਾਨ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ

ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ।

ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਪੈਸੇ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਇੱਕ ਦੁਰਲੱਭ ਕਾਰਕ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ।

ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਦੁਰਲੱਭ ਹਨ, ਪਰ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੂੰਜੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਸਥਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੀਏ।

7. ਵਾਧੂ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ

ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ 'ਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਦੀ ਕਟਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨ ਕਣਕ ਦਾ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ?

ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਖਪਤ ਲਈ ਕਣਕ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਕਣਕ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਵਿਤਾ ਅਤੇ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਰਗੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵਾਧੂ ਕਣਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਉਤਪਾਦਨ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਦਰਮਿਆਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਜੋ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਸਵੀਰ 1.1 ਵਿੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਬੈਲਗੋਂਡੀ ਨੂੰ ਕਣਕ ਦਾ ਭਾਰ ਲੈ ਕੇ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਮੰਡੀ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਕਣਕ ਖਰੀਦਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੇਚਦੇ ਹਨ।

ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨ, ਕੋਲ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 350 ਕੁਇੰਟਲ ਕਣਕ ਵਾਧੂ ਹੈ। ਉਹ ਵਾਧੂ ਕਣਕ ਰਾਏਗੰਜ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਵੇਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ, ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੈਸੇ ਆਪਣੇ ਬੈਂਕ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਬੱਚਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਵਿਤਾ ਵਰਗੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ੇ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬੱਚਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸੀਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਾਲ ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਟਰੈਕਟਰ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਟਰੈਕਟਰ ਉਸਦੀ ਸਥਿਰ ਪੂੰਜੀ ਨੂੰ ਵਧਾਏਗਾ।

ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ, ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਕਿਸਾਨ ਵਾਧੂ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਕਮਾਈ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਬਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਸੀਜ਼ਨ ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਤੋਂ ਖੇਤੀ ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਕਿਸਾਨ ਬੱਚਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਸ਼ੂ, ਟਰੱਕ ਖਰੀਦਣ ਜਾਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੇਖਾਂਗੇ, ਇਹ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ

ਅਸੀਂ ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਾਂਗੇ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਰਫ 25 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

1. ਡੇਅਰੀ - ਦੂਜੀ ਆਮ ਗਤੀਵਿਧੀ

ਪਾਲਮਪੁਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡੇਅਰੀ ਇੱਕ ਆਮ ਕੰਮ ਹੈ। ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਮੱਝਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਾਹ ਅਤੇ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਜਵਾਰ ਅਤੇ ਬਾਜਰੇ 'ਤੇ ਚਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਦੁੱਧ ਨੇੜਲੇ ਵੱਡੇ ਪਿੰਡ ਰਾਏਗੰਜ ਵਿੱਚ ਵੇਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਕਸਬੇ ਦੇ ਦੋ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਰਾਏਗੰਜ ਵਿਖੇ ਸੰਗਰਹਿ-ਕਮ-ਨੰਡਾ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜਿੱਥੋਂ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

- ਆਓ ਆਪਾਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਾਨ ਲਈਏ। ਹਰੇਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਉਗਾਈ ਹੈ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਖਰਾ ਹੈ (ਕਾਲਮ 2 ਵੇਖੋ)। ਹਰੇਕ ਦੁਆਰਾ ਕਣਕ ਦੀ ਖਪਤ ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ (ਕਾਲਮ 3)। ਇਸ ਸਾਲ ਸਾਰੀ ਵਾਧੂ ਕਣਕ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਓ, ਉਤਪਾਦਨ ਹੈ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਪੂੰਜੀ ਤੋਂ ਦੁੱਗਣੀ। ਟੇਬਲ ਪੂਰੇ ਕਰੋ।

ਕਿਸਾਨ 1

	ਉਤਪਾਦਨ	ਖਪਤ	ਵਾਧੂ = ਉਤਪਾਦਨ - ਖਪਤ	ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਅਗਲੇ ਸਾਲ
ਸਾਲ 1	100	40	60	60
ਸਾਲ 2	120	40		
ਸਾਲ 3		40		

ਕਿਸਾਨ 2

	ਉਤਪਾਦਨ	ਖਪਤ	ਵਾਧੂ	ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਅਗਲੇ ਸਾਲ
ਸਾਲ 1	80	40		
ਸਾਲ 2		40		
ਸਾਲ 3		40		

ਕਿਸਾਨ 3

	ਉਤਪਾਦਨ	ਖਪਤ	ਵਾਧੂ	ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਅਗਲੇ ਸਾਲ
ਸਾਲ 1	60	40		
ਸਾਲ 2		40		
ਸਾਲ 3		40		

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

- ਤਿੰਨਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕਣਕ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰੋ।
- ਕਿਸਾਨ 3 ਨਾਲ ਸਾਲ 3 ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਉਤਪਾਦਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੀ? ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ?

2. ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ

ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਨਿਰਮਾਣ

ਇਸ ਵੇਲੇ, ਪੰਜਾਹ ਤੋਂ ਘੱਟ ਲੋਕ ਹਨ

ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਉਸ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਉਲਟ ਜੋ ਲੈਂਦਾ ਹੈ

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ

ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ, ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਨਿਰਮਾਣ

ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਧਾਰਨ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ

ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਜ਼ਦੂਰ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਿਸ਼ਰੀਲਾਲ ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਗੰਨੇ ਦੀ ਪਿੜਾਈ ਮਸ਼ੀਨ ਖਰੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੰਨੇ ਦੀ ਪਿੜਾਈ ਪਹਿਲਾਂ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਲੋਕ ਇਸਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਿਸ਼ਰੀਲਾਲ ਦੂਜੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਗੰਨਾ ਵੀ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰੋਸੈਸ ਕਰਕੇ ਗੁੜ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਗੁੜ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਮਿਸ਼ਰੀਲਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕਰੀਮ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਾਸ ਸੈਂਟਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਲਜ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਰੀਮ ਨੇ ਦੱਖਿਆ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਦੇ ਔਰਤਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੰਪਿਊਟਰ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਖਰੀਦੇ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਾਂ ਲਗਾਈਆਂ।

ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਚੰਗੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

ਮਿਸ਼ਰੀਲਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁੜ ਨਿਰਮਾਣ ਯੂਨਿਟ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹੜੀ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ? ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੌਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮਿਸ਼ਰੀਲਾਲ ਆਪਣਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਵਧਾ ਸਕਦਾ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

ਕਰੀਮ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਮਿਸ਼ਰੀਲਾਲ ਤੋਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ? ਕਿਸੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸੈਂਟਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ? ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ

ਕਾਰਨ।

4. ਆਵਾਜ਼ਾਈ: ਇੱਕ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਖੇਤਰ

ਪਾਲਮਪੁਰ ਨੂੰ ਰਾਇਗੰਜ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਹਨ ਹਨ।

ਰਿਕਸ਼ਾਔਲਰ, ਟਾਂਗੇ ਵਾਲੇ, ਜੀਪ, ਟਰੈਕਟਰ, ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਰ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਬੈਲ ਗੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਬੋਰੀ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਆਵਾਜ਼ਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਮਾਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਲਿਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ਾਈ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

3. ਪਾਲਮਪੁਰ ਦੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ

ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰ (ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ) ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਹਨ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਥੋਕ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਾਨ ਖਰੀਦਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਜਨਰਲ ਸਟੋਰ ਵੇਖੋਗੇ ਜੋ ਚੌਲ੍ਹੇ, ਕਣਕ, ਖੰਡ, ਚਾਹ, ਤੇਲ, ਬਿਸਕੁਟ, ਸਾਬਣ, ਟੂਥਪੇਸਟ, ਬੈਟਰੀਆਂ, ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ, ਨੋਟਬੁੱਕਾਂ, ਪੈਨ, ਪੈਨਸਿਲ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕੁਝ ਕੱਪੜਾ ਵਰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੂਰੋਣੀ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹਨ, ਨੇ ਛੋਟੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਚਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸ਼ੋਰਾ ਇੱਕ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੈ। ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਾਂਗ, ਕਿਸ਼ੋਰਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸ਼ੋਰਾ ਨੇ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਤਹਿਤ ਸੀ ਜੋ ਗਰੀਬ ਭੂਮੀਹੀਣ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਸਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕਿਸ਼ੋਰਾ ਨੇ ਇਸ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮੱਝ ਖਰੀਦੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਮੱਝ ਦਾ ਦੁੱਧ ਵੇਚਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮੱਥ ਨਾਲ ਇੱਕ ਲੱਕੜ ਦੀ ਗੱਡੀ ਜੋੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ, ਉਹ ਘੁਮਿਆਰ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਗੰਗਾ ਨਦੀ 'ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਗੁੜ ਜਾਂ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕੰਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਕਿਸੇਰਾ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ।

ਆਓ ਚਰਚਾ ਕਰੀਏ

ਕਿਸੇਰਾ ਦੀ ਸਥਿਰ ਪੂੰਜੀ ਕੀ ਹੈ? ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਪੂੰਜੀ ਕੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਕਿਸੇਰਾ ਕਿੰਨੀਆਂ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ?

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਬਿਹਤਰ ਸੜਕਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇਰਾ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ?

ਸੰਖੇਪ

ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੁੱਖ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ। ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਦਲਾਅ ਆਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ। ਪਰ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਲਈ ਘੱਟ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦਰਮਿਆਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨ ਅਗਲੇ ਸੀਜ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁੱਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਲਗਭਗ 80 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਪੂੰਜੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਲਾਟਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਕਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸਰਪਲੰਸ ਦੀ ਘਾਟ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਤੋਂ ਪੂੰਜੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅਯੋਗ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਜ਼ੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪੈਟ ਪਾਲਣ ਲਈ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਜੋਂ ਵਧੂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਤ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਰਪੂਰ ਕਾਰਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਰਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡਾਂ, ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਇਸ ਵੇਲੇ, ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ 100 ਕਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਸਿਰਫ਼ 24 ਹੀ ਗੈਰ-ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹਨ (ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇਖੀਆਂ ਹਨ), ਪਰ ਹਰੇਕ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਹੈ।

ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ, ਕੋਈ ਵੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੇਗਾ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਉਲਟ, ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਪੂੰਜੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੂੰਜੀ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ?

ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬੱਚਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਕਸਰ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕਰਜ਼ਾ ਘੱਟ ਵਿਆਜ ਦਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੋਕ ਵੀ ਕੁਝ ਗੈਰ-ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਣ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਗੈਰ-ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜਿੱਥੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵੇਚੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡ, ਕਸਬੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੁੱਧ, ਗੁੜ, ਕਣਕ ਆਦਿ ਲਈ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਚੰਗੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਰਾਹੀਂ ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵਧਣਗੇ।

1. ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵੇਰਵੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਫਾਰਮੈਟ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਲਮਪੁਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਭਰੋ। a. ਸਥਾਨ: b. ਪਿੰਡ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰ:

c. ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ (ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿੱਚ):

ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜ਼ਮੀਨ		ਖੇਤੀ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਸਿੰਜਾਈ ਕੀਤੀ	ਸਿੰਜਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ	(ਰਿਹਾਇਸ਼ਾਂ, ਸੜਕਾਂ, ਤਲਾਅ, ਚਰਾਗਾਹਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ)
		26 ਹੈਕਟੇਅਰ

d. ਸਰੂਲਤਾਂ:

ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ	
ਚਿਕਿਤਸਾ ਸੰਬੰਧੀ	
ਬਾਜ਼ਾਰ	
ਬਿਜਲੀ ਸਪਲਾਈ	
ਸੰਚਾਰ	
ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜਲਾ ਸ਼ਹਿਰ	

2. ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਇਨਪੁਟਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਦਯੋਗ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋ?
3. ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਫੈਲਾਅ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕੀਤੀ?
4. ਕੀ ਸਿੰਜਾਈ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਵਧਾਉਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ? ਕਿਉਂ?
5. 450 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਸਾਰਣੀ ਬਣਾਓ ਪਾਲਮਪੁਰ।
6. ਪਾਲਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਜਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕਿਉਂ ਹੈ?
7. ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ, ਦੋ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੋ। ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਜਾਂ ਉਸਾਰੀ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨੂੰ ਚੁਣੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਕਦੀ ਜਾਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭੁਗਤਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਉਹ ਕਰਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਹਨ?
8. ਇੱਕੋ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕੇ ਕੀ ਹਨ? ਜ਼ਮੀਨ? ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਵਰਤੋ।
9. 1 ਹੈਕਟੇਅਰ ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
10. ਦਰਮਿਆਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀ ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਇਹ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ?
11. ਸਵਿਤਾ ਨੂੰ ਤਾਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ 'ਤੇ ਕਰਜ਼ਾ ਮਿਲਿਆ? ਕੀ ਸਵਿਤਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਜੇਕਰ ਉਸਨੂੰ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਿਆਜ ਦਰ 'ਤੇ ਕਰਜ਼ਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ?
12. ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੋ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ 30 ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੰਜਾਈ ਵਿੱਚ ਆਏ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਬਦਲਾਅ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖੋ। (ਵਿਕਲਪਿਕ)

13. ਤੁਹਾਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ? ਬਣਾਓ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਸੂਚੀ।
14. ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਹੋਰ ਗੈਰ-ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ? ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ?

ਹਵਾਲੇ

ਏਟੀਏਨ, ਗਿਲਬਰਟ। 1985। ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ: ਕਿਸਾਨਾਂ, ਰਿਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।

ਏਟੀਏਨ, ਗਿਲਬਰਟ। 1988। ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ: ਭਾਰਤ ਦੀ ਅੱਧੀ ਜਿੱਤੀ ਹੋਈ ਲੜਾਈ, ਸੇਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।

RAJ, KN 1991. ਸੀਟੀ ਕੁਰੀਅਨ ਵਿੱਚ 'ਪਿੰਡ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਰਥਿਕਤਾ' (ਸੰਪਾਦਿਤ)

ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਸੇਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਥੌਰਨਰ, ਡੈਨੀਅਲ ਅਤੇ ਐਲਿਸ ਥੌਰਨਰ। 1962. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ

ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਕਿਰਤ, ਏਸ਼ੀਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, ਬੰਬਈ। <http://economictimes.indiatimes.com/news/policy/government/hikes-minimumwage-for-agriculture-labourer/articleshow/57408252.cms>

© NCERT
not to be republished

